

TAKET

KANDIDATEXAMENSRAPPORT : MALIN IDA ERIKSSON

PROGRAM: KERAMIKKONST BA 3

OPPONENT : MALIN GRUMSTEDT

HANDLEDARE : BRITT IGNELL KARLBRAND

EXAMINATOR : MIA E GÖRANSSON

KURSANSVARIG : DAVID CARLSSON

HDK GÖTEBORGS UNIVERSITET

JAG TÄNKER PÅ TAKET SOM LYFTE MED VINDEN

Jag tänker på leran och jag tänker på dess förgänglighet. Jag tänker att den berättar om livet och dess skörhet. Den berättar att livet går hand i hand med döden.

Jag tänker på keramisk tradition, keramiska objekt och deras funktion. Jag tänker på vad som händer med objekten när man leker med dess huvudsakliga syfte. Vad händer med objektet/objekten om funktionen inte längre är det huvudsakliga syftet?

Jag tänker på taket som försvinner med tiden.

Jag tänker på taket och jag tänker på tiden. Jag tänker på hur tiden påverkar allt omkring oss, hur tiden gör att vi blir starkare och hur den gör oss svagare. Hur det är den som gör att vi växer, men också att vi dör. Hur tiden är det villkor som gör att något börjar, och att det sedan tar slut en dag.

Ett tegeltak har en livstid på 100 år. Under tiden byter det färg från klaraste lergodsrod, till något mörkare, till kanske grönt, mot slutet är det kanske igenvuxet av mossa.

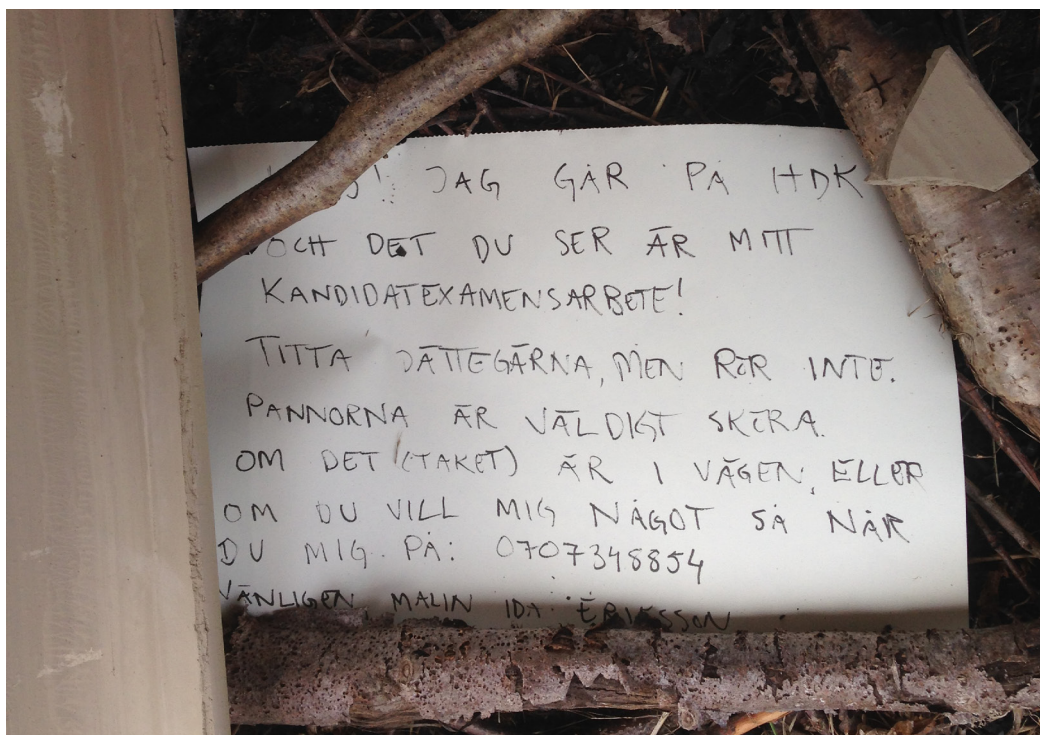
Denna rapport handlar om mitt arbete med tak som objekt. Kan tak vara objekt? Hur mycket krävs av ett objekt för att jag ska koppla det till ett tak? Det handlar också om mitt arbete med den obrända leran, i detta fall obrända takpannor som fått stå utomhus under en period. Hur taket sakta förfaller och hur den processen förhåller sig till tiden.

Man skulle kunna säga att arbetet handlar om förgängligheten.

Rapporten kommer börja med en inledning. Därefter kommer en sektion med syfte, mål och frågeställning, följt av en sektion med referenser och förklaring kring hur arbetet började. Efter det kommer processbeskrivningen, både kring tak som objekt och kring processen med det obrända taket. I dessa sektioner kommer diskussionen vara integrerad.

Rapporten avslutas med reflektion, avslutande tankar kring projektet och en diskussion kring frågeställningen.

Nyckelord: konst, keramikkonst, konsthantverk, tak, tid, förgänglighet, funktion, lera, process

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

I VÄNTAN UPPSTÅR POESIN	4
MÅL SYFTE FRÅGESTÄLLNING	5
HUR DET HELA BÖRJADE	6-9
-Hur det hela började - besöket på Hedenstedts tegel	6
-Hur det hela började - bakgrund till taket och leran	7
-Hur det hela började - bakgrund till taket som objekt	7
-Hur det hela började - bakgrund till tiden	8-9
PROCESSEN KRING TAKET SOM OBJEKT	10-19
ETT UTDRAK UR LOGGBOKEN	20-21
PROCESSEN KRING DET OBRÄNDA TAKET	22-38
-Besöket vid Vittinge tegelbruk	24-29
-Ute på Nääs	30
-Det obrända taket dag för dag	31-38
ÄNNU EN INSIKT	39
VAD DET BLEV OCH HUR DET STÅR TILL FRÅGESTÄLLNING OCH IDE?	40
KÄLLOR	41

Det var väl långa
dagar, frågade jag.

Han svarade:
Dagar.....det var år.....

I VÄNTAN UPPSTÅR POESIN

Det här verket är en del i den helhet som är mitt sätt att arbeta med konsten och lera. I mitt konstnärliga arbete utgår jag från lera, ofta ur keramisk tradition och funktion. När jag jobbar med funktion så jobbar jag inte i den klassiska bruksmeningen. Med andra ord letar jag inte efter den korrekta vinkeln för att vattnet ska rinna perfekt från en kanna, utan snarare utforskar jag konceptet kring funktionella objekt. När jag jobbar med konceptet kring funktionella objekt så gör jag det ofta genom att ta bort den förutsättning som gör att objekten fungerar som de ska. Tidigare har det varit genom att exempelvis gjuta in koppar i podier, eller genom att ta bort den förutsättning som gör att lera är hållbart som material – bränningen och därmed funktionen. Genom att utsätta den obrända lera för vätska, vilket den vanligtvis ska kunna hantera efter bränning, så förstör objekten i princip sig själva. Denna process upplever jag som poetisk och melankolisk, kanske kan den berätta någonting om livet och döden i förhållande till tiden. Jag tycker att lera, i sitt obrända tillstånd, tillsammans med idén om funktion är fängslande. Jag vet att något kommer att hända med lera. Jag vet inte exakt hur lång tid det kommer ta, men i väntan så slutar tiden för mig att uppfattas som den brukar - plötsligt känns tre minuter eller en timme ungefär lika långa. Tiden förvrängs.

I väntan på det som ska ske uppstår poesin.

Objekten jag vanligtvis arbetar med är sådana vi omger oss av i vardagen. Det kan vara till exempel en kaffekanna och en kaffekopp, ett kakelgolv eller ett kärl.

Jag vill i det här projektet jobba med takpannor utan att bränna dem och sedan utsätta dem för yttre omständigheter såsom väder. Jag vill alltså lägga ett tak med obrända tegelpannor. Tegelpannorna kommer sannolikt att gå sönder under tidens gång, en process som kommer att dokumenteras. I och med detta jobbar jag med samma tematik som tidigare, denna gång med takpannor gjorda i lergods. I projektet vill jag fundera på och utforska taket som objekt. Genom att använda mig av obrända pannor så försvinner ett taks huvudsakliga funktion, att skydda från väder och vind. Som objekt är det fortfarande ett tak.

Eller vad är det egentligen som gör ett tak till ett tak?

I detta projekt har jag alltså jobbat med taket som objekt. Tack vare att Monier taktegel på Vittinge tegelbruk sponsrat mig med brända och obrända tegelpannor, har arbetet kunnat handla om mer än att jag själv ska producera ett stort antal sådana – jag har haft tid att fördjupa mig i de sidospår och tankar som kommer under en konstnärlig process. I den här rapporten kommer jag att diskutera den process som blev av min grundtanke och idé. Jag kommer även att sätta in det i ett större sammanhang där jag diskuterar min fascination för tiden och det konstnärliga arbetet i sig.

MÅL SYFTE FRÅGESTÄLLNING

Under arbetets gång har det hänt mycket som skiljer sig från originalidén, något som jag valt att låta hända då det känts naturligt. Mitt arbete ser ofta så ut, att jag börjar stort och skalar av. I starten hade jag en tydlig idé om att göra ett tak av obrända tegelpannor som i slutändan skulle hänga mitt i ett utställningsrum. I utgångspunkten var det viktigt för mig att människor skulle kunna stå under taket.

Processen i det här sättet att arbeta kommer inte vara färdig efter examinering. Jag ser på det som ett stadium mellan början och slutet av en fascination och ett intresse, som startade för snart tre år sedan och som jag i dagsläget inte ser slutet på. De olika delarna i projektet kan i framtiden gå åt olika håll. Till exempel vill jag fortsätta arbeta med den obrända leran och det den berättar, men jag vill också fortsätta arbeta med min bakgrund till arbetet vilket var platsen jag valde att utgå ifrån, och människorna runt omkring den. Platsen är mitt landställe på Korsnäsudde utanför Trosa, och människorna min familj och släkt.

Den detaljen, bakgrunden och platsen, föll tidigt i processen bort till viss del, men är något som jag inte släppt och som fortfarande känns viktig. Det är trots allt ur en berättelse min morfar berättade som tanken på taket kom. Senare i texten redogör jag för vilka delar som föll bort, i den del jag kallar *Processen kring taket som objekt*.

Målet med projektet har varit att göra ett eller flera poetiska föremål med ett vardagligt objekt som ursprung, om man nu kan tänka på tak som ett objekt vilket jag valt att göra.

Syftet med mitt arbete har varit att fortsätta jobba med en tematik jag jobbat med sedan min start på HDK - den obrända leran, och hur den pratar om livet och döden. Hur funktionella föremål utan funktion kan kommentera på det mänskliga vardagliga livet. Allt arbete i, under och runt omkring processen har blivit ett syfte i sig, då det är arbetet, motståndet och medgångarna som motiverar mig att fortsätta arbeta, reflektera och ifrågasätta. Arbetet har handlat om att fortsätta jobba med den tematik jag arbetat med under lång tid, och hitta något som kan utveckla och stärka det.

Syftet med arbetet är också att på något sätt svara på min frågeställning, som under arbetets gång varit:

Vad berättar ett funktionellt vardagsobjekt när det tas ifrån sin funktion men inte sitt sammanhang?

HUR DET HELA BÖRjade

För att förstå hur jag skulle börja med mitt tak bestämde jag mig för att ta reda på lite bakgrundsfakta om taktegel, dess historia och tradition. Jag bestämde mig också för att jag ville utgå från en plats för att få en personlig infallsvinkel till projektet, då jag tycker att det ger mycket åt ett verk. Min morfar berättade ofta anekdoter, och en av dem handlade om ett tak som lyfte med vinden. Ur den berättelsen kände jag att mitt landställe var en passande plats att utgå ifrån, då det var där jag umgicks som mest med min morfar. Ännu en anledning är att jag de senaste åren varit med om att fyra nära släktingar dött. Detta har gjort att jag funderat mycket över döden, livet och tiden. För att sammanfatta dessa tre i ett ord väljer jag förgänglighet.

HUR DET HELA BÖRjade - BESÖKET PÅ HEDENSTEDTS TEGEL

När jag hade bestämt mig för att Trosa var en bra utgångspunkt, kontaktade jag Hedenstedts tegel i Trosa, och åkte dit på ett studiebesök. Efter en timmes bilkörning från Stockholm klev jag ur bilen och möttes av krossat tegel i högar, som kanske skulle bli grunden till en ny väg. Där hade de också mängder av gamla taktegelpannor, då det är just det Hedenstedts valt att specialisera sig på. På området fanns ett litet hus, vilket kan vara det minsta museum jag besökt i mitt liv. I museet fanns handgjorda broschyrer och kartor som berättade allt om den svenska taktegeltraditionen.

På Hedenstedts tegel lärde jag mig hur man rent praktiskt lägger ett tak och hur man vill ha den ultimata tegelpannan, men jag lärde mig också att det fanns över 1000 tegelbruk i Sverige innan industrialiseringen. Det var därför vanligt med bränder, då gårdarna inte alltid klarade av de höga temperaturer som krävs för en tegelpanna att brännas. Numera finns det bara ett enda bruk i Sverige som producerar taktegel, Vittinge tegelbruk. Där gjorde jag senare också ett besök och blev sponsrad i form av allt material, men lät mig återkomma till det.

HUR DET HELA BÖRjade - BAKGRUND TILL TAKET OCH LERAN

I samband med besöket hos Hedenstedts, läste jag om konstnären Ulla Viotti, som också jobbat med tegel. Hennes verk upplever jag som monumentala, de installeras ofta i naturen där de får vittra sönder i sin egen takt, något som kändes nära mitt projekt. En annan konstnär som har varit en stor inspirationskälla till mitt intresse och arbete är Clare Twomey och hennes verk *Consciousness/Conscience*. I det verket gjorde konstnären små obrända ihåliga boxar på golvet som man som besökare var tvungen att gå på för att kunna ta sig igenom utställningen. En annan konstnär som jobbat med den obrända leran är Karin Lehmann som drejat kärll hon sedan fyllt med vatten och ställt ut i gallerisammanhang. Processen ligger i hur kärlden förstör sig själva och åter blir lera.

HUR DET HELA BÖRjade - BAKGRUND TILL TAKET SOM OBJEKT

Ett tak som objekt kan föra tanken till mycket. I min projektbeskrivning nämnde jag alla möjliga infallsvinklar – på grund av just det. Jag tänkte på taket som skydd, som social markering av hierarkiska strukturer, på taket som vardagsobjekt, på taket som artefakt och på taket som en poetisk representation. Den poetiska representationen är något som jag funnit svårt att sätta ord på, då det påminner mer om en känsla man får av musik, melodier, klanger. Vissa toner efter varandra som bildar en helhet.

Alla dessa olika spår blev med tiden ännu större, och jag insåg tidigt att jag var tvungen att ta ett beslut kring vad det är som fascinerar mig allra mest. Vad jag vill förmedla med mitt arbete.

Då jag blev sponsrad med allt taktegel av Monier på Vittinge tegelbruk, fick jag tid att utforska praktiskt i leran vad tak kan vara. I och med detta hamnade fokus i hur mycket jag behöver visa för att ett tak ska vara ett tak – och det var i det jag valde att lägga mest tid. Jag har också experimenterat med poesin - när jag tycker att poesin i ett föremål dör eller lever.

HUR DET HELA BÖRjade - BAKGRUND TILL TIDEN

Tid är något som går, säger vi. Tiden visar sig i rörelse, förändring. Vi mäter den genom en följd av händelser, som sekundvisarens ryckvisa gång över urtavlan. (eller siffrorna som taktfast avlöser varandra på digitalklockan.) Detta är den >>matematiska<< tiden.

Men vad med själva fortvaron? Mellanrummen mellan visarens knyck. Den stillastående tiden, den som inte går, utan bara är. Detta, som gör att jag måste vänta. (Sällström, P. 1999)

Tiden är något som fascinerat mig sedan lång tid tillbaka, för mig känns den lika svindlande som rymden. I väntan på det som jag vet kommer hända mina verk, när den torra leran spricker och sakta förstör sig själv, är det som att tiden inte längre uppfattas som den brukar. Jag vet inte om en kvart har passerat, eller om det lika gärna skulle kunna varit en timme. I väntan händer något i mig, jag tänker inte på något annat än den lilla händelse jag vet ska ske, kanske om tio sekunder, kanske om sju minuter. Kanske om tre timmar – jag bryr mig inte. Jag lyssnar, jag tittar, allt som händer är jag fullkomligt mottaglig för.

Detta var något jag insåg i mitt arbete med verket *Dysfunktionell funktionalitet*, där jag gjorde en obränd kaffekanna med tillhörande kopp i vitaste porslin. Kannan och koppen lät jag torka för att sedan fylla kannan med kaffe och hälla kaffe från kannan till koppen. Jag sätter mig ner på en stol framför och väntar. När leran precis ska få sin första spricka låter det som en träbåt som knarrar, som kanske sjunker inom relativt snar framtid. Jag lyssnar på ljudet, inte på något annat. Jag fortsätter vänta, kanske sju åtta minuter till, och jag ser det läcka ur den första sprickan. Flera sprickor, den ena efter den andra. Sedan droppandet. Droppandet som låter som sekundvisaren på en klocka. Droppandet, rinnandet och en försiktigt tickande klocka i bakgrundsbrusetbruset är det som bekräftar för mig att tiden går, annars står tiden still, för jag är bara där precis då. Ingen annanstans.

STILLBILD UR VIDEON *DYSFUNKTIONELL FUNKTIONALITET*

Det är många konstnärer som behandlat tiden i sina verk, bland andra Tacita Dean med verket *The Green Ray*. I videoverket filmar hon i realtid en solnedgång och berättar om det optiska naturfenomenet green flash som kan inträffa under solnedgång eller soluppgång, där solen för ett ögonblick skiftar färg från rött till grönt (T.Young, A. 1999-2007, 2010, 2012, 2016). Det man ser i verket är alltså en solnedgång som inte varar längre än 2 minuter och 34 sekunder, tillsammans med konstnärens röst som berättar om fenomenet. Fenomenet som skulle kunna hända uppstod aldrig, trots att konstnären trott sig se det. Den där väntan som tagits upp tidigare, får huvudrollen i verket. Vi väntar på något som inte händer.

Jag upplever videon som poetisk och målande.

Henri Bergson skriver i boken *Den skapande utvecklingen. Om livets betydelse*:

Vill jag laga mig ett glas sockervatten, kan det inte hjälpas, jag måste vänta till sockret smält. Detta lilla faktum har mycket att lära oss. Ty den tid jag måste vänta är inte den matematiska tiden... den sammanfaller med min otålighet, dvs. med en viss del av min egen fortvaro, som inte kan förlängas eller dragas ihop efter behag. Det är inte något blott tänkt, det är ett stycke liv. Det är inte ett förhållande, det är något absurt. (Bergson, H. 1907)

De tankar kring tiden jag vill utforska i arbetet med mitt verk är i samklang med vad Tacita Dean och Henri Bergson har formulerat, och jag har använt deras verk som inspiration i mitt eget utövande.

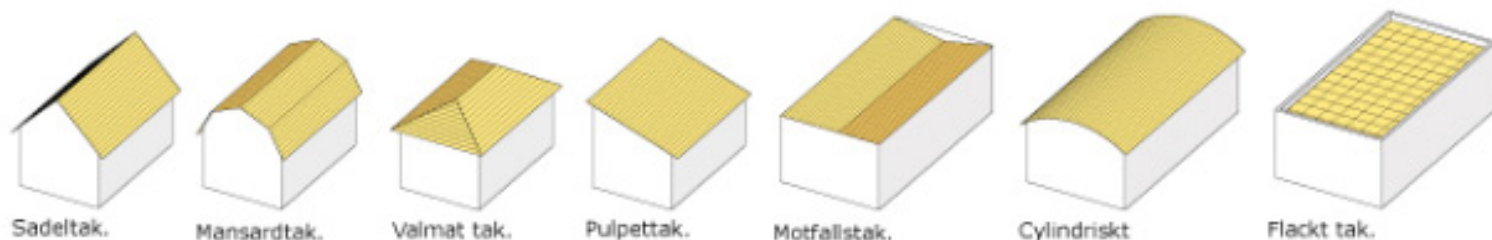

Bild 1. Olika takformer

PROCESSEN KRING TAK SOM OBJEKT

Tidigt i processen, kanske en vecka in, bestämde jag mig för att gå ifrån min projektbeskrivning. Jag kände att beskrivningen hade för många infallsvinklar och jag hade svårt att motivera somliga val för mig själv. Till exempel funderade jag på intervjuerna jag skrev att jag skulle ta del av, som min moster hållit och spelat in under somrarna med oss (min familj) på Korsnäsudde från att jag var liten, till nu. Korsnäsudde i sin tur, är platsen som jag valde att förankra projektet i. Inte fysiskt utan känslomässigt. Anledningen till att jag så tidigt i processen valde bort intervjuerna var för att jag inte kunde motivera för mig själv varför jag ville använda mig av dem till arbetet kring taket. På grund av detta kom jag känslomässigt längre och längre ifrån landet och Korsnäsudde, men för mig personligen är det fortfarande en viktig detalj som jag inte släppt.

I projektbeskrivningen skrev jag också om taket som skydd och social markering. Jag nämnde Abraham Maslows behovstrappa. Sedan jag bestämde mig för att fokusera på taket som objekt snarare än social symbol valde jag att inte gå vidare med det. Jag tycker fortfarande att det är en intressant infallsvinkel i arbetet som jag hade kunnat lägga fokus på, men det skulle krävt mer tid och forskning. Jag förstår däremot att många som upplever mitt verk kommer läsa det så, speciellt i en tid där vårt samhälle ser ut som det gör. Jag tänker på den rådande flyktingkatastrofen och alla de som söker ett tak över huvudet.

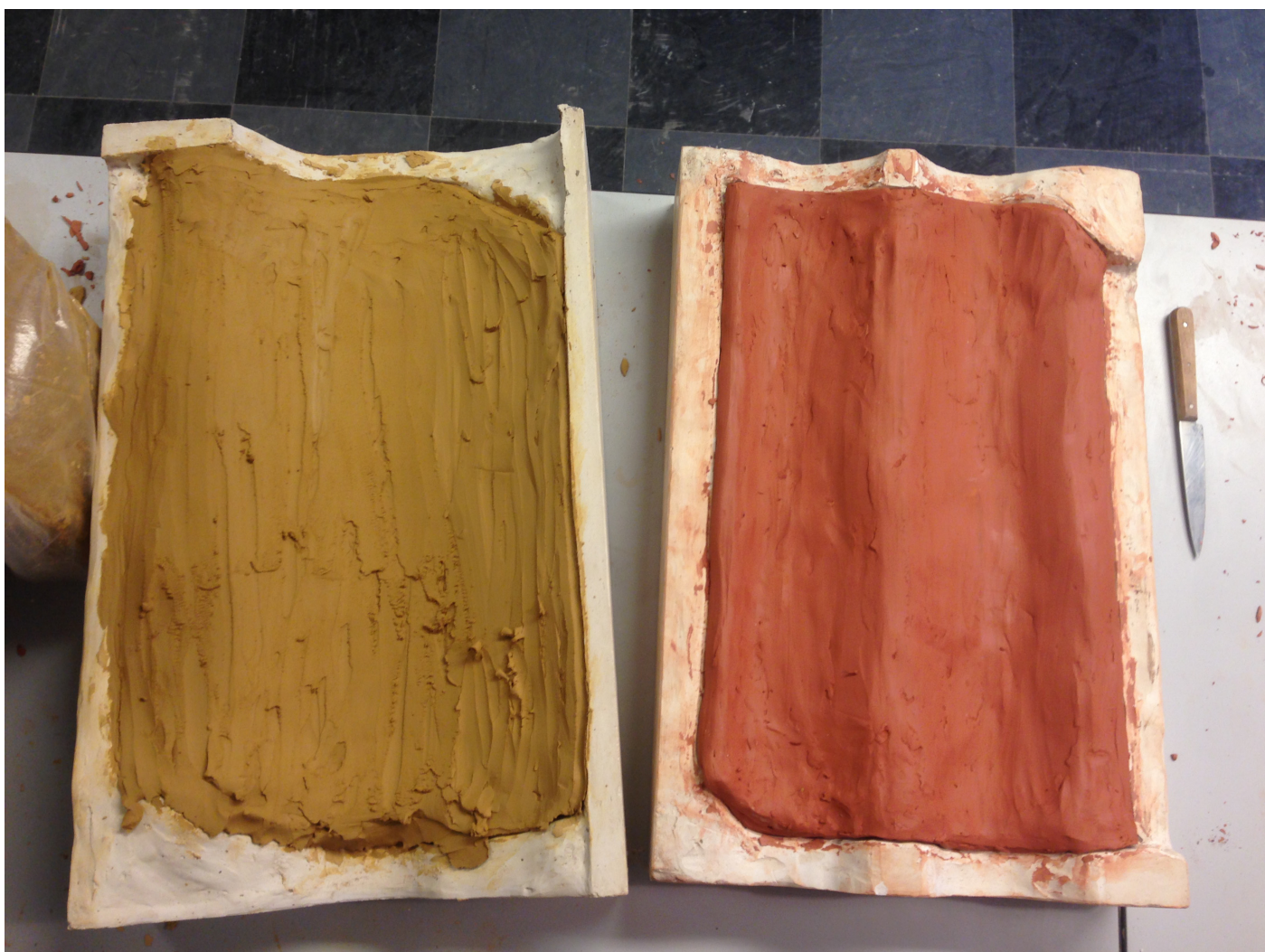
Hur andra upplever mitt verk är inget som jag kommer kunna kontrollera. Jag har heller ingen intention att styra hur andra läser mitt verk. Något som jag däremot finner intressant är hur många olika vägar arbetet har kunnat gå. Detta bland annat beroende på hur jag väljer att presentera verket. Om jag till exempel hade valt att ställa ut taket i en urban miljö, i förslagsvis centrala Göteborg, hade tanken på taket som skydd och social markering blivit starkare. Om jag snarare presenterar taket i en utställningslokal, där det senare kommer att visas, är det lättare att se poesin i verket snarare än samhällskritiken.

BILD AV LANDET, KORSNÄSUDDE

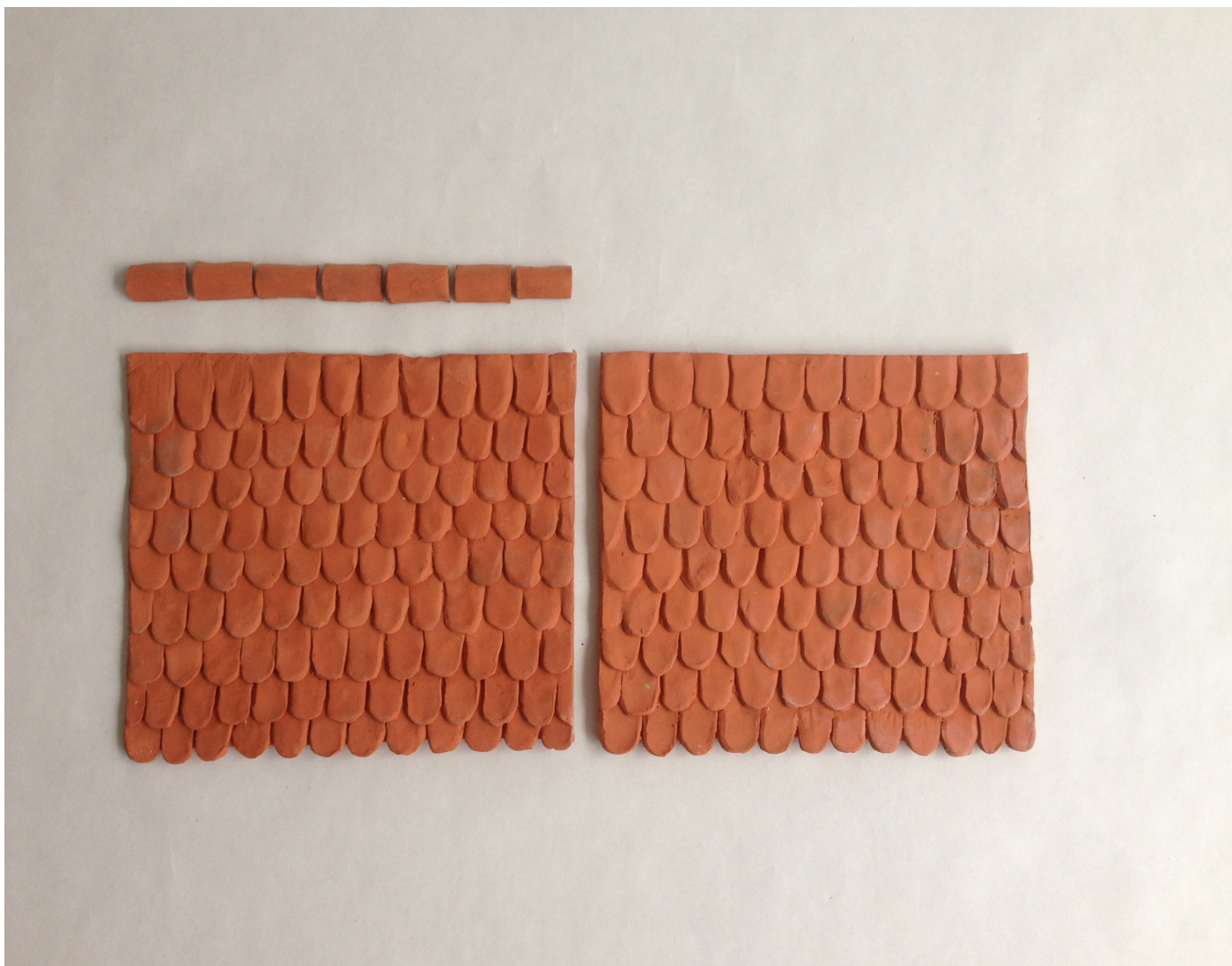
Processen började alltså med ett studiebesök på Hedenstedts taktegel i Trosa. Jag träffade Erik Hedenstedt som i sin tur gav mig kontaktuppgifter till Tommy Gerber på Vittinge tegelbruk. Jag fick också med mig två tegelpannor som jag gjöt av och använde som tryckformar för mina pannor. Jag gjorde två tryckformar och började trycka. Det tog lång tid på grund av att leran behöver tid för att torka utan att spricka – men också för att den var tvungen att torka i sin form för att inte skeva. Jag började räkna på hur många pannor jag skulle behöva för att kunna göra det tak jag föreställt mig, för att kunna fylla förväntningarna för hur slutresultatet skulle bli. Jag fick ihop det till totalt 110 pannor.

Det började kännas nästintill omöjligt och lite dumt då fokus för mig inte låg i hantverket kring pannorna, jag kände ingen mening i att göra pannorna själv. Jag gjorde cirka tio stycken handtryckta pannor, och jobbad med texturen på dem för att se om det kunde finnas något intressant värde i det. Jag upptäckte ganska snabbt att en tegelpanna är en svår form att jobba med, då den aldrig kommer uppfattas som något annat än vad den är gjord för att vara. Det skulle inte kunna vara ett fat, inte en tallrik – inte ens som objekt var den speciellt intressant. Jag experimenterade med olika tjocklekar och sätt att trycka ner leran i formerna. När det inte kändes spännande längre bestämde jag mig för att ha dem som materialprover, och brände dem i olika temperaturer för att se vad som hände med leran. 150, 300 och slutligen 600 grader. En vanlig tegelpanna bränns oftast till 1000 grader.

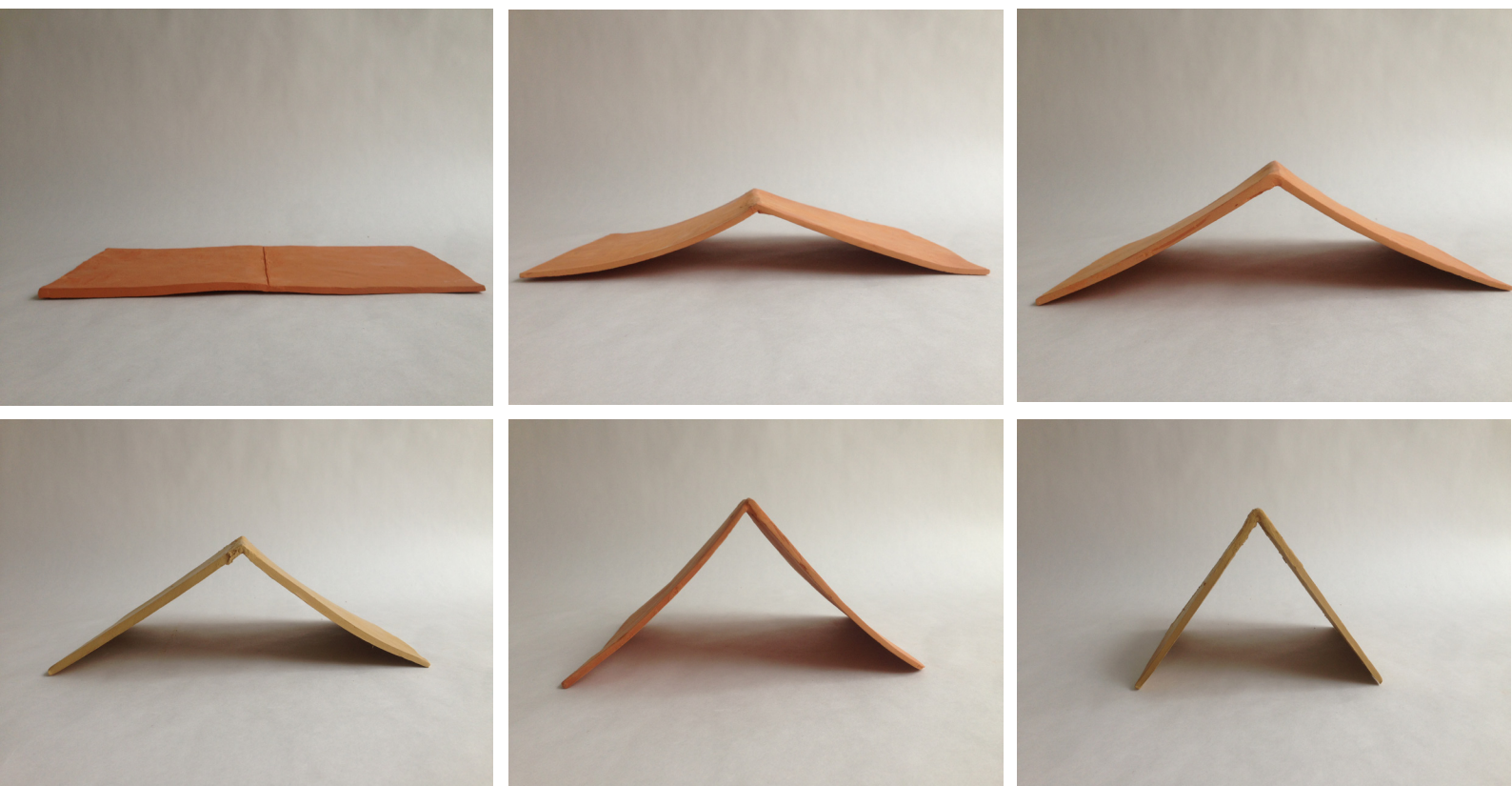
Under min första handledning diskuterades min beskrivning, hur hela projektet skulle gå till väga, var jag skulle lägga fokus och vad jag ville få ut av examensperioden. Jag kände mig vilse – antagligen för att allting kändes stort och oöverkomligt. Jag kontaktade Tommy Gerber på Monier (Vittinge tegelbruk) för att fråga om besök och eventuell sponsring av material i form av obrända tegelpannor. Jag blev både sponsrad och fick ett datum att besöka fabriken – något som gav mig mer tid än jag trodde att jag skulle ha från början. Efter den nyheten kände jag mig lugn och trygg. Det kändes som att jag hade all tid i världen.

Plötsligt hade jag tid att fundera på allt omkring, och jag hade möjligheten att ägna tid åt alla sidospår som uppkommer ur en konstnärlig process vilket jag aldrig tidigare haft på samma sätt. Jag började göra små objekt, för att se hur mycket som krävs för att hjärnan ska koppla dem till tak. Jag insåg ganska snabbt att det inte krävs mycket. Jag gjorde två kvadrater i kavlad lera med små takplattor på i miniatyr, med tillhörande nockpannor. Bara av att se dessa ligga bredvid varandra associerade jag föremålen till tak. Jag var dock medveten om att jag som initierat projektet tänker på tak så mycket att det till slut är det enda jag ser och fokuserar på, och att någon annan, utan samma exformation inte alls skulle koppla det lika lätt och snabbt som jag.

Efter momentet med miniatyrtaket gjorde jag en mindre detaljerad version. Jag satte ihop två plattor i kavlad lera med varandra, så att de bildade en vinkel och liknade ett tak. Ett objekt som jag sedan hängde i en tråd från taket i min studio. Trots att mitt tak saknade ett hus att definiera det kändes det snabbt som att jag kopplade det svävande föremålet till ett tak. Jag insåg att den gemensamma nämnaren för mina tester var färgen av den röda lergodsleran. Samma färg som en traditionell bränd takpanna. Kanske behövs inte så mycket mer än en färg och en vinkel för att koppla mina föremål till tak?

Jag fortsatte att göra flera små objekt där jag experimenterade med vinkeln. jag gjorde två plattor och satte ihop dem; först en liggandes platt, sedan fem stycken som successivt fick en vassare vinkel, som plattor som sakta reser sig upp, för att se vilken som upplevdes mest taklik. Det var svårt för mig att säga vilken vinkel det var, då takvinklar skiljer sig väldigt beroende på vilket sorts tak det är och vilken panna som ska läggas – alla pannor klarar inte av att sitta vid för snäv vinkel. (Vartnyahus.se)

Efter det experimentet kände jag trots att objekten var intressanta i sig, att metoden kändes för matematiskt. Jag ville hitta ett friare förhållningssätt. Då kom jag att tänka på vad som skulle hända om ett taks funktion för ett hus blev utbytt, och att taket blev golvet istället. Det kändes inspirerande på ett annat sätt, och jag fann glädje i att hitta en infallsvinkel där jag fick lov att skulptera fritt. I huset gjorde jag en dörr som står på glänt varigenom man skymtar en trappa som leder: ingenstans. Anledningen till att det blev så var att jag började med en skiss, teckning på papper, av ett uppochnervänt hus. Huset fick fönster, genom fönstren kunde man skymta möbler, framför möblerna en teve, på väggen vid teven en tavla... så höll det på tills jag insåg att möblerna stod som vanligt, vilket inte är möjligt då de stod i ingenting.

Den enklaste lösningen på de svävande möblerna blev att teckna ben som stöttade möblerna från golv till tak (eller tak till golv beroende på hur man ser det). Jag insåg att ingen människa skulle kunna nå möblerna, så jag tecknade en trappa. Trappan fastnade i mig, och när jag sedan gjorde skulpturen behöll jag dörren och trappan. Skulpturen blev tillslut ett uppochnervänt hus med en dörr på glänt varigenom man skymtar en trappa som leder ingenstans. Jag valde att låta skulpturen vara öppen ovanifrån, då jag tyckte att det uppstod en spänning i skulpturen som jag tyckte om. Jag provade att lägga ett golv (en kavlad platta i lera) över öppningen, men ansåg att poesin försvann när jag inte fick se insidan.

Efter skulpturen av det uppochnedvända huset kom jag att tänka på något som jag läste på Wikipedia i början av processen, där det stod följande:

Ett tak är ett byggnadselement som utgör den övre begränsningen av

- en byggnad (se yttertak)
- ett rums övre avgränsning (se innertak).

Taket består dels av en bärande konstruktion (se takstol), dels av ett skyddande skikt (se yttertaksbeklädnad). Gränsen mellan vägg och tak kan vara flytande.

Gränsen mellan vägg och tak kan vara flytande.

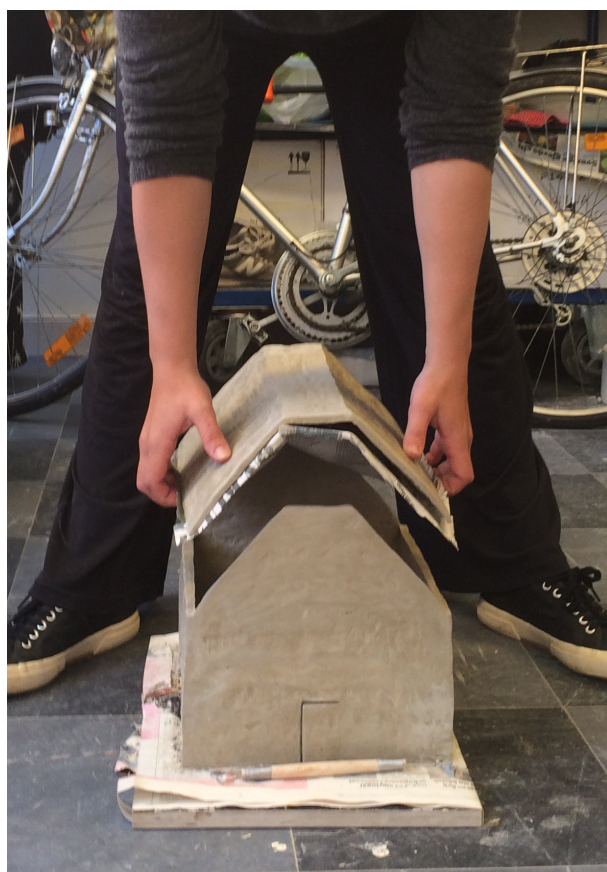
Vad menas med det egentligen?

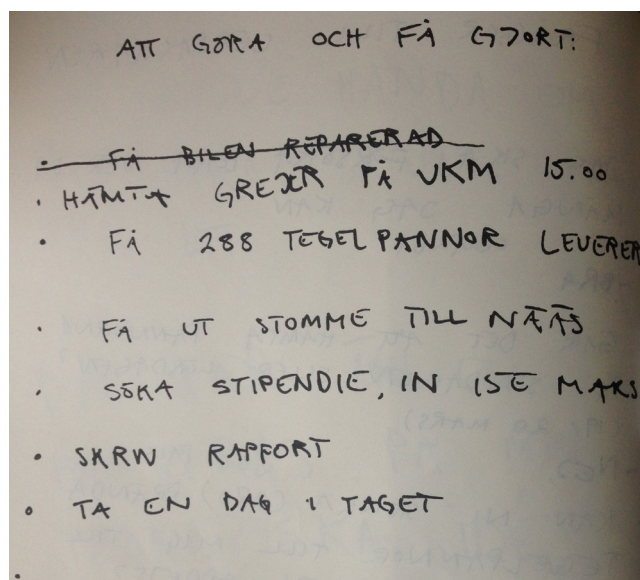
Hur kan en gräns någonsin vara flytande?

Är det då fortfarande en gräns?

I och med den korta meningen kom jag att tänka på min morfar och hans berättelse om taket som lyfte med vinden. Ur den mentala bilden gjorde jag en ny skulptur i samma storlek. Ett rättvånt hus denna gång, med ett löst tak som hänger från rummets tak med ett lagom stort avstånd från själva huset. Som att det lyfter och är på väg bort. Eller som att det svävar.

Skulpturerna pratar med varandra, de talar samma språk.

Nu kanske det låter som att allt flöt på utan minsta svårighet, vilket inte stämmer överens med verkligheten. Självklart uppstod det där vanliga tvivlet som alltid uppstår, och jag frågade mig själv frågor som alltid dyker upp; Varför gör jag detta? Är detta av värde? Vem är jag och av vilken anledning resulterar alla mina tankar i detta? Det är en fas i processen som jag alltid stöter på, men när det väl händer känner man sig oändligt ensam. Ifrågasättandet visar inget tecken på någon form av slut och känslan är som att jag gräver ner mig i ett svart hål av fullkomlig tomhet.

Jag ropar, jag skriker, men ingen (eller kanske inget) svarar.

Varför kommer det alltid, det där självtvivlet?

Britt Ignell Karlbrand skriver om den konstnärliga processen i boken *Tecknarens tankar*:

En konstnärlig process verkar ha ett liknande förlopp för de flesta. Först får man en idé, en tanke, en drift, en lust att formulera något. Vad man nu kallar starten. Sedan sätter man igång med energi och övertygelse. I början går allt bra. Efter ett tag infinner sig dock en punkt eller ett smygande tillstånd av tvivel då man ifrågasätter hela utgångspunkten och sig själv och alla möjligheter att hantera det man tänkte. Just här är det vanligt att man förkastar sin idé, tanke drift eller lust. Vad man nu kallar det. Tänker att det var en dålig sådan. Vill hitta en bättre. Hittar en bättre och börjar om från början tills man kommer till precis samma punkt och tänker att en bättre idé... (Karlbrand Ignell, I. 2012)

Jag försöker tänka att det tvivlet grundar sig i frågor som bör ägnas tid, men inte för mycket... Ägnar jag dem för mycket tid så dör tillslut glädjen. Glädjen som i sin tur är något jag inte vill bli av med då det är den som gör att jag fortsätter.

Glädjen till arbetet, glädjen i arbetet, glädjen att arbeta.

Ändå vet jag att jag måste fråga varför jag valt just detta sätt att uttrycka mig någon gång, för att någon gång kunna förstå varför jag inte sjunger och låter det vara mitt sätt att berätta.

Jag behöver inte förstå alltid, men någon gång emellanåt.

I den här processen släppte det värsta tvivlet ändå relativt fort, efter att ha låtit det brista några gånger. Ibland måste man bara tillåta sig själv att brista.

Jag kom fram till (inte bara under den här processen, men kanske var det nu jag förstod min insikt) att det för mig handlar om att förstå mitt sammanhang. Min plats och min situation i den här världen. Nu pratar jag om utövandet av konsten, för mig. Jag tycker om att jämföra det med en matematikers eller filosofers arbete. Vi alla försöker hitta ett sätt att förhålla oss till allt runtomkring. Somliga med uträkningar, andra med bildspråk, ytterliga andra genom musiken.

Något annat som varit en fascinerande insikt i det här arbetet, är hur jag börjat förstå min egen process på ett sätt jag inte gjort innan.

Säg att jag har tio veckors arbete, så anländer tvivlet i den tredje veckan. Säg att jag har två dagars arbete, så kommer tvivlet under den andra halvan av den första dagen. Det är som att jag skulle kunna sätta in min process i någon form av funktion, och sedan applicera den på tiden jag ska arbeta.

Nina Bondesson skriver i texten *Den illojala konstens oändliga möjligheter*:

Konsten i sig är fullkomligt illojal, precis som kreativiteten. Potent och parningsvillig med vilken tankeyttring som helst. Det gör den också till en så möjlig spegling av oss själva och våra medmänskliga förehavanden. Därför måste vi hela tiden vara beredda att hantera både dess möjligheter och dess illojalitet. (Bondesson, N. 2007)

Jag kan identifiera mig med Nina Bondessons text, i en period under den tvivlande delen av processen har det känts som att konsten är mig fullkomligt illojal. När jag tvivlar som mest så känns det som att alla andra tankar på annat att göra är bättre än min originalidé. Samtidigt är detta det fina med konsten. Att den kan yttra sig precis hursomhelst, och att det på något sätt speglar våra personligheter.

Mitt i tvivlet blev skrivandet en stor hjälp för mig, jag skrev då jag fann något i arbetet som jag inte förstod eller hade svårt att placera. Skrivandet blev en hjälp ut ur tvivlet, då jag med text försökte sätta ord på vad det var som kom ur mig egentligen - något jag upplevde som väldigt svårt. I skrivandets stund kändes fortfarande hopplösheten, men efter ett tag släppte det faktiskt.

I det här arbetet har jag insett att jag inte alltid kommer kunna förklara allt jag gör exakt med ord. Jag kan prata om det, spekulera kring det, men jag kanske aldrig kommer kunna förklara det. Jag har funnit en trygghet i att tänka att det är därför jag jobbar med och utbildar mig inom det konstnärliga fältet. Vissa saker kan jag helt enkelt inte förklara med ord, för det jag berättar visuellt finns i den här världen på grund av att jag inte kan berätta det verbalt.

Britt Ignell Karlbrand igen, ur boken *Tecknarens tankar*:

När jag arbetar är allt helt.

Mina teckningar revolutionerar inte tillvaron, påstår ingenting som kan rädda världen, provocerar inte ens. De befinner sig i världen med samma värdighet som du, eller jag.

Först när någon intresserar sig öppnas hemligheterna. Den som söker yta finner yta, den som ställer en fråga kan tänka över sin fråga, den som vill ha ett absolut svar kan fundera på varför det är viktigt. (Karlbrand Ignell, B. 2012)

Trots att konstnären pratar om att teckna så anser jag att det är relevant för det konstnärliga arbetet i helhet. Man kan fundera på varför det har blivit så viktigt för oss konstnärer att förklara och försvara det vi gör. Ens arbete kan inte ta hur mycket kritik som helst. Alla mina val kan jag inte motivera med ord, däremot har jag en skyldighet att kunna diskutera och reflektera omkring de val jag gjort och de beslut jag tagit.

ETT UTDRAG UR LOGGBOKEN

För att visa hur ett sådant loggboksinlägg, som tillslut hjälpt mig loss när jag varit fast, har kunnat se ut har jag bestämt mig för att presentera ett utdrag. Det är anteckningar från den 1a mars, cirka hälften av tiden innan examination hade gått.

Tisdagen den 1a mars 2016, jag sitter och försöker förstå vad det är jag tycker är så svårt.

Om jag skulle bestämma mig för tre beröringspunkter i det här projektet, som för mig är intressanta och som jag vill hålla mig fast i, så är det kanske:

Tid
Förgänglighet
Längtan

Men om du frågar mig imorgon kanske det är:

Tid
Tid
Tid

Om du istället frågar om en timme kanske det handlar om:

Material
Funktion
Process

När kandidatperioden är slut så kanske jag är mer klar i huvudet än jag är nu.

I vilket fall har jag har tänkt mycket på vad taket som objekt representerar, vad jag kopplar till leran i förhållande till taket och huruvida det trasiga taket endast representerar något som är sorgligt eller om det också kan representera något som är vackert. Visserligen tycker jag att sorg är vackert, och att det finns många punkter som innehåller både det vackra och det sorgliga. Att de går hand i hand.

Lite som att det finns två sidor av ett mynt.

Olika sätt att uppfatta olika situationer.

Som livet och döden.

Själva projektet i sig går väl sakta men säkert framåt, och det händer nog mycket trots att jag inte förstår det. Det är mycket med den där väntan. Dels på grund av leran som ska torka men också på grund av jag inte vet exakt när jag kan få tag på mitt material i form av obrända tegelpannor från Vittinge tegelbruk. Senast den 18e mars.

Jag har bestämt storleken på taket, och måste ringa samtal för att ta reda på adresser, få tillstånd att installera, allt som är praktiskt. Praktiska saker som att sitta i telefon och framför datorn. Jag börjar förstå att detta oundvikligen är en del av det konstnärliga arbetet.

En sak i taget.

Det känns lite som att väntan att få se det som kan resultera i något är så lång att jag bara trampar runt i någon form av dynga.

Upp och ner.

Det är mycket möjligt att det jag gör förklaras för mig senare, men just nu fattar jag faktiskt inte. Jag är här hela tiden men det känns som att jag inte har en aning om vad jag håller på med, kanske kommer jag inte veta det förrän jag fått upp taket.

Det är intressant med processen, hur den för mig ser exakt likadan ut i ett projekt oberoende av hur lång tid jag har på mig.

Det jag nu försöker ta reda på:

- Hur mycket som krävs för att ett tak ska bli ett tak?
- Hur jag kan hitta en väg ut, vidare.

Försökte hitta hjälp hos Brian Eno och Peter Schmidt och deras oblique strategies. Fick fram: Make a sudden, destructive unpredictable action; incorporate.

Lista från dagen

Vad jag tänker på när jag tänker på tak:

Trygghet	Förgänglighet
Funktion	Funktion
Material	Tid
Poesi	Poesi
Hemma	Melankoli
Morfar	Vemod
Landet	En viss klang, påminner om en visa
Frihet	i moll
Tradition	Process
Normer	Intresse
Privilegier	Fascination
Melankoli	
Längtan	

Jag ska också dö.

Undran, nyfikenhet – vem är under detta tak?

Ett tak utan hus representerar tomhet.
Yta utan innehåll.
Information om något som en gång varit.
Skal.

PROCESSEN KRING DET OBRÄNDA TAKET

Den började också i väntan. Det känns som om jag väntade hela kandidatperioden. Detta på grund av olika anledningar. För det första var det problem kring transporten av de obrända pannorna, på grund av att fabrikschefen på Vittinge tegelbruk ringde och meddelade att en transport av obrända pannor i princip är meningslös då jag bara skulle få fram trasiga pannor, något som jag också hade tänkt på. Vi knåpade tillsammans ihop en alternativ lösning. Den alternativa lösningen innebar att jag bestämde mig för att göra ett försök att själv hämta de obrända pannorna i samband med besöket på fabriken den 18e mars. För att vara på den säkra sidan, om jag inte heller hade lyckats transportera pannorna hela, bestämde vi att Vittinge tegel skulle skicka brända pannor så att jag kunde testa min stomme i tid och se taket i sin helhet.

Då jag hade bokat en resa över påsken sedan långt tillbaka började jag känna mig stressad, då hela projektet drogs ut ytterligare.

Jag fick hjälp av Elin, Oskar, Malwina och Joseph att sätta ihop min stomme ute på Nääs, och vi testade taket med de brända pannorna.

BESÖKET VID VITTINGE TEGELBRUK

Besöket på Vittinge tegelbruk var spännande och givande. Då jag skulle lasta med mig 129 obrända tegelpannor fick jag sällskap av min vän Robin upp till Heby, där vi möttes på tegelbruksmuseet med tillhörande konsthall. Där träffade jag dels Tommy Gerber (som varit min kontaktperson vid Vittinge tegelbruk under den här perioden), deltagare vid takläggarskolan och konstnären ÅC Danell, ägare till konsthallen och tegelmuseet. Vi blev guidade och ÅC Danell visade mig pannor brända till olika temperaturer för att se hur leran skiftade, något som var lustigt då jag själv gjort exakt samma experiment.

Vi såg en video om det gamla tegelbruket i Heby som brann ner och ersattes av Vittinge tegelbruk. Jag fick titta på konsthallen. Sedan åkte vi vidare till fabriken för en rundvandring. Jag blev chockerad av de otroliga mängder pannor som produceras på fabriken och den matematiska rytmen från maskinerna som går så länge fabrikschefen har dem påslagna. Så perfekt, in i minsta detalj planerat. Inte en millisekund går fel, det skulle vara förödande för produktionen. Ljud kommer överallt ifrån, jag hade på mig hörlurar och hörde nästan bara fabrikschefens röst som berättade för mig hur det fungerar och vilket rum som är till för vad. Vilken fas pannan är i. Men i bakgrunden hör jag alltid maskinerna. Pannorna pressas, skärs, torkas, bränns, skickas vidare till röntgen för att se om den är tät, sedan genom en station där de skjuter små stålkulor på pannorna för att se om ljudet är bra. Om klangen är den rätta, åker pannan vidare till paketeringen. Är klangen död sorteras den ut. Ljudet var otroligt. Små smattrande slag mot tegel.

Efter denna rundvandringen gick jag och en verkstadsanställd för att hämta pannorna, lasta in dem i bilen och transportera dem vidare till Näås, Göteborg. 129 pannor fick jag med mig, fem gick sönder under transporten.

Det är något med det där arbetet. Bärandet, flyttandet av saker. Målet. Pannorna ska från en plats till en annan. Hjärnan hittar ett lämpligt sätt att lösa problemet, sedan stänger den av. Jag tänker inte på något annat än att lyfta pannorna in och ut ur bilen utan att de ska gå sönder. Jag uppskattar det fysiska arbetet för det gör mig lugn. Jag känner mig som en av de där maskinerna.

UTE PÅ NÄÄS

Det fysiska arbetet fortsatte när jag och Malwina senare satte pannorna på stommen. Jag bar 110 pannor, 6 stycken i taget, ner till åkern på Nääs. Där satte Malwina upp dem på stommen en efter en.

Hur går det? Frågar jag.

-Jag älskar det här monotona arbetet. Det är så skönt.

Och jag förstår precis vad hon menar, nickar tyst. Hämtar flera pannor.

Sedan stod det där, taket. Kvar var väntan som jag pratat om och längtat efter, behaglig och skrämmande på samma gång. Skrämmande för att jag aldrig kan veta hur leran kommer bete sig. Jag kan undra, jag kan ana - men aldrig veta. Jag frågar mig varje gång varför jag utsätter mig för det här sättet att arbeta. Varför jag lämnar mig själv åt slumpen och låter något som jag inte kan styra över avgöra vad som händer med mitt arbete.

Sedan, plötsligt, kommer punkten då jag blir påmind om varför.

Det gäller att acceptera situationen och fullkomligt överlämna sig åt slumpen. Ta emot den med öppna armar och lita på den. Ett av mina favoritverk av Francis Alÿs har titeln: *Sometimes making something leads to nothing*. Inte för att själva verket i sig (där konstnären puttade ett isblock genom gatorna i Mexico City tills det smälter) är överlåtet åt slumpen. Det fyller en annan poäng i och med att isblocket han skjuter framför sig till slut inte finns längre och därmed rent fysiskt inte *är* något, men när jag tänker på titeln så blir jag helt lugn. Ibland blir det inget! Men det är ändå något. I Francis Alÿs fall blev det en video. Det är omöjligt att göra något utan att det är något alls, och det är min trygghet.

Under perioden av väntan åkte jag ut till Nääs en gång om dagen, för att uppleva och dokumentera processen.

DET OBRÄNDA TAKET DAG FÖR DAG

Följande kommer en sekvens där jag redogör för processen bakom taket som försvinner med tiden. Det presenteras med en bild per dag tillsammans med anteckningar från min vistelse ute vid taket på Nääs.

DET OBRÄNDA TAKET EFTER ETT DYGN

11042016

Det händer inte mycket på ett dygn. Under hela dagen igår sken solen, vilket den gör även idag, det enda som händer är att pannorna blir helt torra från fukten som de tagit åt sig under natten. Jag fotograferar den första sprickan.

På onsdag ska det regna.
Jag vill inte missa någonting.

Ett lätt orosmoment är huruvida stommen kommer orka bära tyngden av pannorna när de suger åt sig regnet.

Jag tänker mycket på morfar såklart, eftersom att han dog för två veckor sedan. Jag undrar om han hade förstått. Jag undrar vad taket som försvann med vinden var för tak egentligen och jag tänker på att jag aldrig kommer få veta.

DET OBRÄNDA TAKET EFTER TVÅ DYGN

12042016

Det var strålande sol idag med. Det innebär att det inte händer så mycket. Ingen ny spricka, men en fluga som värmde sig på den solvarma pannan.

När jag gick hit såg jag ett höstlöv falla. Jag undrar om det var ett gammalt som överlevt vintern, eller om trädet är förvirrat.

Konstigt att jag säger det, men jag längtar efter regnet. Jag har aldrig tittat så mycket på vädret som jag gjort de här dagarna.

DET OBRÄNDA TAKET EFTER TRE DYGN

13042016

Det har fortfarande bara varit sol. Det har fortfarande inte hänt så mycket. En del spindelväv och några fler flugor.

Jag skruvade fast en till lektbit att stötta stommen där den böjer sig, så förhoppningsvis ska den klara av tyngden när regnet kommer. Jag vet inte om det kommer göra någon skillnad. imorgon kommer regnet säger de.

Vi får se.

DET OBRÄNDA TAKET EFTER FYRA DYGN

14042016

Regnet kom aldrig, det sköts upp till imorgon. Allt ser fortfarande exakt likadant ut. Jag fotade taket och gick till tåget, valde att inte lyssna på något via min telefon. Jag tänkte på hur mycket jag hann tänka.

Jag undrar hur många tankar jag går miste om genom att hela tiden ägna min uppmärksamhet åt yttre stimuli.

Ibland sätter jag i lurarna enbart för att slippa yttre brus.

DET OBRÄNDA TAKET EFTER FEM DYGN

15042016

Så kom det, regnet. Jag var orolig över stommens hållfasthet, och jag kom på mig själv halvspringa när jag närmade mig huset, runt knuten för att se om jag kunde skymta taket. Det stod där det skulle.

Flera sprickor har bildats och jag kan se att det måste regnat även under natten.

Att se den torra leran suga åt sig regndropparna var trollbindande. Sådant jag hade kunnat titta på för evigt i ren fascination. Hur en mörkgrå fläck sakta blir ljusare, för att ersättas av en annan mörkgrå fläck.

Precis när jag var tvungen att gå för att hinna med bussen kom spöregnet och färgade hela ena sidan av taket mörkgrått. Jag stod kvar och tittade, filmade det jag kunde få filmat innan mobilen dog på grund av kylan.

I och med att mobilen dog visste jag inte längre vad klockan var, och jag sprang till bussen. Jag tänkte på hur konstigt livet hade varit utan den matematiska tiden, hur förvirrad och vilse jag känner mig utan den.

Sedan kom bussen.

DET OBRÄNDA TAKET EFTER SEX DYGN

16042016

Jag undrar om det regnade under natten också, det har hänt en massa saker. En panna har fullkomligt gett vika, många andra är på god väg. Den ena sidan är mycket mer utsatt än den andra, vilket är spännande.

Det måste bero på vinden.

Jag fotade sprickorna, från utsidan och in och tvärtom. Sprickorna är intressanta, och pratar om något eller någon som inte orkar mer.

DET OBRÄNDA TAKET EFTER SJU DYGN

17042016

Idag när jag kom till taket blev jag nästan chockad. När jag tittade runt knuten såg jag: ingenting. Jag trodde att alla pannorna hade flugit bort med vinden. Vid närmare eftertanke kunde jag skymta skärvor, och jag insåg att regnet under natten har sänkt nästan alla pannorna. Till en början blev jag förvånad över att det gått så fort, men sedan insåg jag att regnet måste ha legat på hela natten. Då går pannorna naturligtvis sönder i och med att de inte har så mycket att luta sig tillbaka på.

Jag möttes alltså av något som påminde om ruiner, eller ett dött djur som blivit ätet på av gamar på slätten. Stommen var skelettet, skärvorna några sista bitar av hud eller kött. Det kändes kusligt men vackert.

Det som är kvar av pannorna är skärvor på marken inuti stommen. Ett hav av trasiga pannor. Kanske kan jag göra något av det till utställningen? Jag tänker ha kvar stommen i några dagar till, för att se om de sista pannorna kommer ge vika. Max tio dagar ska det stå här jag bestämt mig för.

DET OBRÄNDA TAKET EFTER ÅTTA DYGN

18042016

Jag bestämde mig för att ta ner taket. Jag känner mig färdig nu.

När jag plockar ner det kan jag inte låta bli att tänka på vad leran var uppgrävd för att vara, och vad det blev av den.

Kanske är det utgångspunkten för fortsättningen med taket som lyfte med vinden?

ÄNNU EN INSIKT

Under ett av mina besök ute på Nääs, där jag installerat taket, var det som att något klarnade för mig. Jag trodde mig ha förstått vad det är jag finner så fascinerande med ett tak utan hus. Jag förstod det när jag tittade på min egen skugga på asfalten. Där och då, och till viss del fortfarande, kom jag fram till att det beror på att det inte stämmer helt överens med verkligheten. Ett tak kan inte finnas utan ett hus eller något att stå på då det är det som definierar taket, och blir då utan det den står på bara en tolkning av, eller en representation av en verklighet.

Detta kan liknas vid en spegelbild i en spegel. Det jag ser i spegeln är inte mig själv utan en bild av mig själv, en representation, eller en tolkning av mig.

Ofta kan jag tycka att skuggan, eller spegelbilden är mer intressant än det som kastar skuggan eller är ursprunget till spegelbilden i sig.

VAD DET BLEV OCH HUR DET STÅR I FÖRHÅLLANDE TILL FRÅGESTÄLLNING OCH IDÉ?

Resultat. Ett ord som jag inte vet exakt hur jag ska förhålla mig till. Resultaten har blivit många, men i den mening en rapport kräver blir det svårt för mig att svara på vad resultatet är.

Ett resultat kan vara de objekt som har blivit ur de här veckornas arbete, ett annat kan vara att jag tydligare sett min egen process och hur jag förhåller mig till den. Ett resultat kan också vara att jag lärt mig hur jag kan ta kontakt med företag för att bli sponsrad, eller att jag lärt mig att de allra flesta människor vill hjälpa om de kan.

I det här arbetet har jag uppskattat arbetet, gått in i motgångarna och tagit mig ur dem. Jag har skrattat, jag har gråtit. Det har sett ut som de allra flesta konstnärliga processer för det mesta gör. Jag har ifrågasatt och jag har diskuterat. Jag har undrat och jag har förstått. Jag har undrat igen.

Frågeställningen jag ställde mig själv i början var:

Vad berättar ett funktionellt vardagsobjekt när det tas ifrån sin funktion men inte sitt sammanhang?

På ett sätt är frågan konstig, på ett annat är den självklar. Man skulle kunna fundera på vad jag menar när jag påstår att sammanhanget för objektet är kvar när jag helt klart och tydligt tar bort det genom att flytta taket från huset in i utställningslokalen. Jag ser på taket som ett objekt, och som objekt har ett tak en massa information som inte försvinner bara för att man flyttar det. På det sättet är sammanhanget fortfarande kvar. Funktionen tas bort i och med att den obrända leran utsätts för sådant den inte klarar av. Det taket berättar är svårt att sätta fingret på. Det är återigen den där känslan, den där visan i moll, det där som jag inte kan förklara med ord. Jag hoppas också att du kan hitta svar i mitt/mina verk. Det är med det konstnärliga arbetet som jag vill svara på frågeställningen.

KÄLLOR:

BÖCKER:

Bergson, H. (1907) *Den skapande utvecklingen. Om livets betydelse*, genom: Sällström, P. (1999) *Sinnena ljuger inte, Tidens substans är min otålighet*, sid 59

Bondesson, N. (2007) *Om tillståndet i konsten, Den illojala konstens oändliga möjligheter*, sid. 28

Karlbrand Ignell, B. (2012) *Tecknarens tankar*, sid 51, sid 35

Sällström, P. (1999) *Sinnena ljuger inte, Tidens substans är min otålighet*, sid 59

Ahlstrand, J.T (2008) *Ulla Viotti: ur jorden - till jorden*

INTERNET:

T. Young, A. (1999-2007, 2010, 2012, 2016) *A Green Flash Page*,
<http://www-rohan.sdsu.edu/~aty/index.html>

Twomey, C. (2001-2004) *Consciousness/Conscience*, Crafts council, London; and Icheon, Korea
http://www.claretwomey.com/consciousness_conscience.html

Alÿs, F. (1997) *Sometimes making something leads to nothing*, Mexico City,
<http://francisalys.com/sometimes-making-something-leads-to-nothing/>

Lehmann, K. (2014) *Sediment sampling*, FAK14, Münster
<http://www.karinlehmann.ch/index.php?/work/sediment-sampling/>

Dean, T. (2011) *The green ray*, (första 2:34 min av video)
<https://www.youtube.com/watch?v=lefvPUYGvi0>

Vårt nya tak, Dags att välja tak, vartnyatak.se/?s=tak

Wikipedia, Tak, <https://sv.wikipedia.org/wiki/Tak>